

*До спеціалізованої вченої ради К 70.895.02
Хмельницького університету управління
та права.*

29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8.

ВІДГУК

**офіційного опонента
на дисертаційне дослідження
РОМАНЮК УЛЯНИ ВАСИЛІВНИ
«Патронат як форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених
батьківського піклування»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Донедавна інститут патронату в сімейному праві викликав значну кількість питань до його природи та законодавчого регулювання як у науковців, так і практичних працівників. Неодноразово висловлювалися пропозиції відмови від патронату, оскільки не вбачалось особливої його відмінності від таких форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, як опіка, піклування, прийомна сім'я. Крім того, наукові доробки таких авторів як Н.А.Аблятіпова, О.І.Карпенко, У.В.Кмецінська, Л.В.Лешанич, Т.М.Макійчук, Д.О.Маріц, О.В.Оніщенко, Ю.Ю.Черновалюк, С.Я.Фурса, С.І.Шимон, І.А.Яніцька, констатували необхідність вирішення питань місця патронату над дітьми в системі законодавства, вимог щодо особи патронатного вихователя, правового статусу учасників правовідносин у сфері патронату, правової природи договору про патронат (в тому числі його форми, змісту, суб'єктного складу), фінансування патронатних вихователів тощо.

Багаторічну та гостру науково-практичну дискусію щодо доцільності запровадження та подальшого функціонування інституту патронату над дітьми було знято розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження

плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» № 1393-р від 23.11.2015 року.

Наступним кроком було прийняття Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» 26.01.2016 року №936-VIII, яким передбачено здійснення заходів щодо запровадження послуги патронату над дитиною в рамках експерименту протягом 2016-2018 років.

В результаті прийнятого Закону глава 20 СК України «Патронат над дитиною» повністю змінює змістове навантаження цього інституту. Нормативними змінами законодавець фактично запровадив в Україні європейську модель короткострокового фостерного виховання (термінової фостерної сім'ї).

В той же час, доктрина сімейного права ще не поповнилася науковими дослідженнями поняття та юридичних особливостей патронату як сімейно-правового інституту відповідно до чинної нормативно-правової бази. Крім того, залишаються недостатньо обґрунтованими питання правової природи патронату, функціональне призначення, критерії класифікації патронату, критерії щодо визначення вимог, які ставляться до патронатного вихователя, визначення складних життєвих обставин, які є підставою для влаштування дитини до сім'ї патронатного вихователя. Зазначені обставини свідчать про необхідність проведення глибоких наукових досліджень у зазначеній сфері.

Зважаючи на це, варто відзначити актуальність обраної автором теми дисертації, яка присвячена дослідженню поняття, правової природи, видів та функціонального призначення патронату над дітьми як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, поняття, змісту та істотних умов договору про патронат.

За предметом дослідження обрана тема відповідає спеціальності 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Аналіз дисертаційного дослідження дає підставу стверджувати, що мета, яку поставила перед собою дисертантка, була, загалом, досягнута.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни. Представлена дисертаційна розвідка є комплексним дослідженням у сфері договірних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки у ньому розкриваються не тільки теоретичні напрацювання природи патронату та його місця в системі вищезазначених форм, але й прикладні розробки автора щодо змісту договору про патронат. Такий комплексний підхід до дослідження інституту патронату над дітьми дозволив здобувачці сформулювати конкретні завдання теоретичного та практичного характеру та обґрунтувати висновки, яким притаманні ознаки наукової новизни.

В дисертації здійснений комплексний аналіз теоретико-правових проблем патронату над дітьми в цілому та договору патронату над дитиною зокрема, зроблено пропозиції щодо внесення змін до чинного сімейного законодавства України, що спрямовані на усунення суперечностей та подальше вдосконалення механізму правового регулювання патронату як однієї з форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Структура дисертації обумовлена метою, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та шести додатків.

Перший розділ роботи автор присвятила огляду літератури з тематики дисертаційного дослідження, а також дослідженню особливостей правового регулювання інституту патронату над дітьми за законодавством, яке діяло на українських землях, а також відповідно до сучасного сімейного законодавства України. При цьому, здобувачкою проведено аналіз законодавства, що діяло на українських землях з початку виникнення перших грецьких міст-держав на її теренах до сучасної незалежної України, яке регулювало питання патронату над дітьми та схожих із ним сімейно-правових інститутів.

У другому розділі автор дослідила особливості патронату над дітьми поряд із іншими формами влаштування дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, а також навела функціональну характеристику

патронату. Крім того, здобувачем здійснено авторську класифікацію патронату залежно від низки критеріїв, які визначені на основі аналізу законодавства іноземних держав.

Дослідження питання щодо поняття, змісту, сторін та істотних умов договору про патронат над дітьми знайшло своє висвітлення у третьому розділі дисертаційного дослідження, а саме: розкрито правову природу договору про патронат над дитиною, визначено вимоги, які ставляться до сторін договору про патронат над дитиною, обґрунтовано необхідність визнання батьків або законних представників дитини стороною договору про патронат, розкрито правові та матеріальні передумови укладання договору про патронат, виокремлено права та обов'язки сторін договору про патронат над дитиною за сімейним законодавством України.

Наведений підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним та послідовним, що надало можливість дисертантці всебічно висвітлити значне коло актуальних питань. Дисертаційне дослідження містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. У дисертації використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання досліджуваних проблем, серед яких й діалектичний, метод аналізу і синтезу, системно-структурний та інші. Усі теоретичні положення були належним чином критично оцінені здобувачкою і на цій основі вироблені пропозиції щодо удосконалення чинного сімейного законодавства України.

Дисертаційне дослідження У.В.Романюк свідчить про ґрунтовне опрацювання чинного законодавства, монографічної та періодичної літератури з окресленої проблематики. Джерельна база дисертації включає 160 найменувань, що є достатнім для досягнення поставлених завдань наукового дослідження.

В цілому ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації є високим, пропозиції зроблені на належному науковому рівні. Дисертаційна робота виконана згідно встановлених вимог, завершується науковими висновками, пропозиціями щодо удосконалення чинного сімейного законодавства України.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні положення дисертаційного дослідження У.В.Романюк викладені у 10 наукових працях, зокрема з яких 4 – це наукові статті у наукових виданнях, включених МОН України до переліку фахових, 2 статті у наукових періодичних виданнях іноземних держав, та 4 тезах доповідей, опублікованих у матеріалах науково-практичних конференцій.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. За результатами вивчення дисертації можна відзначити, що детальний та аргументований розгляд окремих питань обраної тематики дозволив автору висловити певну кількість пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання досліджуваних відносин, з окремими з яких доцільно погодитися, а інші заслуговують на увагу, але потребують подальшого дослідження та обговорення. Серед позитивних моментів дослідження, котрі визначені в якості наукової новизни на схвалення та підтримку заслуговують такі.

Науковою новизною відзначається, передусім, саме дисертаційне дослідження, оскільки наукові підходи щодо патронату в Україні викладені в такому ракурсі вперше.

Крім того, у дисертації автором повно та акцентовано досліджено основні теоретико-правові засади патронату над дітьми як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що, в свою чергу, дозволило здобувачці запропонувати авторський підхід до розуміння поняття «патронат над дітьми», «складні життєві обставини», «договір про патронат» (с. 23-25, 136, 161 дисертації).

Автором грамотно визначено функції патронату над дітьми (с. 24, 125-127 дисертації).

Заслугове на увагу сформульована здобувачем класифікація патронату над дітьми, зокрема за такими критеріями, як: підстави надання послуг патронату; ступінь зв'язку із патронатними батьками (вихователями); тривалість перебування дитини під патронатним вихованням; життєві обставини, через які дитина

поміщується під патронатне виховання; рівень створення, регулювання та фінансування патронатних (фостерних) установ (с. 24, 119-121 дисертації). Перелічені критерії класифікації, виведені із використанням практики застосування патронату в країнах Північної Америки, Європейського Союзу та ближнього зарубіжжя, дозволили більш повно розкрити сутність патронату над дітьми як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також визначити місце сімейного патронату в Україні у системі європейського фостерного виховання.

Обґрунтованими видаються доводи У.В.Романюк, які свідчать про те, що батьки (законні представники) дитини є стороною договору про патронат над дитиною, у разі встановлення патронату над дитиною за їх згодою, а саме: нормативне визначення цього питання; батьки дитини зберігають усі права та обов'язки батьків, хоча частина цих прав на короткостроковий період передається патронатному вихователю, який повинен слідувати їх рекомендаціям; за батьками залишаються окремі обов'язки щодо спілкування з дитиною та її часткового утримання; таке влаштування є тимчасовим заходом, по завершенню якого дитина повертається у сім'ю (с. 24, 148-149 дисертації). Слід погодитися із пропозицією дисертантки щодо розширення переліку випадків, коли згода батьків (законних представників) дитини не потребується: коли батьків у судовому порядку визнано безвісно відсутніми чи триває процедура визнання їх такими; коли батьки за станом здоров'я не можуть надати згоду. Можна погодитися, що такі випадки є по суті складними життєвими обставинами, що є безумовною причиною для передачі дитини під патронат (с. 24-25, 151-152 дисертації).

Небезпідставними є висновки здобувача про те, що на сьогодні немає єдиної наукової позиції щодо розуміння правової природи договору про патронат над дитиною, а також доводи автора про те, що договір про патронат над дитиною є самостійним цивільно-правовим договором, в основі якого лежить нематеріальне зобов'язання, а саме зобов'язання з виховання дитини та забезпечення її нормального фізичного існування. Вказаний договір характеризується низкою ознак, що є спільними із іншими цивільно-правовими

договірними конструкціями, зокрема, із договором про надання послуг (с. 178 дисертації).

Наукову цінність та прикладну значимість мають досліджені та чітко сформульовані нормативно-правові особливості патронату у порівнянні з іншими формами влаштування дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування (с. 24, 208-219 дисертації).

Слушним є твердження У.В.Романюк про доцільність визначення мінімального віку дитини, коли вона може висловити свою думку щодо передачі її під патронат (с. 23, 145-147 дисертації).

Зауваження та пропозиції за змістом дисертації.

Разом із переконливим списком позитивних моментів дисертаційного дослідження, для об'єктивності експертизи представленої роботи потрібно відмітити наявність певних дискусійних моментів, щодо яких слід окремо висловити протилежне науково-обгрунтоване бачення. До зауважень та спірних питань щодо змісту дисертації слід віднести наступні:

1) В п. 1 наукової новизни одержаних результатів дисертанткою запропоновано визначити передумови укладення договору про патронат над дитиною, а саме: *матеріальні* (наявність дитини, складних життєвих обставин в житті дитини, її батьків або інших законних представників, визначення органу опіки та піклування, на який покладено обов'язок з влаштування вищезазначеної дитини до сім'ї патронатного вихователя, наявність сім'ї патронатного вихователя) та *правові* (наявність сукупності правових норм, що регулюють питання патронату над дітьми в Україні). При детальному ознайомленні з аргументами У.В.Романюк, наведеними в тексті рукопису на підтримку висловленої позиції, відкритим залишається питання яку наукову ціль (мету) переслідувала здобувачка, виокремлюючи матеріальні та правові передумови укладення договору патронату над дитиною. Крім того, керуючись виключно науковими аргументами автора дисертації, виокремлені в рукописі матеріальні передумови (наявність дитини, складних життєвих обставин в житті дитини тощо) видаються тотожними правовим передумовам, оскільки вони виписані в

нормативних положеннях Сімейного кодексу України та Постанови Кабінету Міністрів «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» від 16.03.2017 року та є нічим іншим як сукупністю правових норм, що регулюють питання патронату над дітьми в Україні.

Розуміючи в цілому хід думок автора та керуючись Порядком створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя, затвердженого постановою КМ України від 16.03.2017 р. (далі – Порядок), логічним видається виокремлення матеріальних та *процедурних* передумов укладення договору про патронат над дитиною.

В Порядку чітко виписана процедура дотримання конкретних заходів, які мають передувати укладенню договору про патронат дитини, зокрема: пошук кандидатів у патронатні вихователі, первинний відбір кандидатів у патронатні вихователі, обов'язкове навчання кандидатів у патронатні вихователі та членів їх сімей, укладення органом опіки та піклування з кандидатом у патронатні вихователі договору про надання послуги з патронату над дитиною, прийняття органом опіки та піклування рішення про влаштування в сім'ю патронатного вихователя дитини. І як результат дотримання/вчинення всіх вище окреслених передумов створення сім'ї патронатного вихователя є укладення з патронатним вихователем договору про патронат над дитиною, що в свою чергу є підставою для влаштування та перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя як визначальна складова механізму організації діяльності сім'ї патронатного вихователя.

В цьому контексті варто звернути увагу на п. 10 Порядку, в якому в якості однієї з передумов укладення договору про патронат визначено укладення органом опіки та піклування з кандидатом у патронатні вихователі договору про надання послуги з патронату над дитиною. На жаль, У.В.Романюк невиправдано залишила поза увагою свого наукового пошуку цю неоднозначну договірну конструкцію, укладення якої передує укладенню договору про патронат. Структурно дослідження договору про надання послуги з патронату над дитиною

виглядало б логічним в параграфі 3.2 рукопису «Передумови укладення договору про патронат».

2) В п. 2 наукової новизни У.В.Романюк висловлюється за практичну необхідність отримання письмової згоди дитини на влаштування її у сім'ю патронатного вихователя, якщо вона здатна її висловити, як умови, що повинна бути обов'язково врахована при встановленні патронату над дитиною. Крім того, в роботі обгрунтована доцільність визначення мінімального віку дитини, коли така згода обов'язково отримується, а також визначено шляхи вирішення питання, у випадку, якщо дитина не здатна самотійно висловити письмову згоду на її влаштування у сім'ю патронатного вихователя.

На сьогодні процедура одержання згоди дитини (якщо вона може висловити свою думку) у вигляді її письмової заяви прописана в Методичних рекомендаціях щодо запровадження послуги патронату над дитиною (Додаток 1 до листа Мінсоцполітики). Скоріш за все здобувачка висловлює думку про нормативне закріплення такої позиції в ч. 1 ст.254 СК України чи в постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» від 16.03.2017 року.

З іншої точки зору, практичного вирішення потребує ситуація одержання згоди при одночасному влаштуванні дітей, які є рідними братами і сестрами, або дітей, які виховувалися в одній сім'ї. Теоретично можна припустити ситуацію, коли хтось з дітей не висловить згоди на влаштування її у сім'ю патронатного вихователя. Логічним видається питання як в такій ситуації має діяти служба у справах дітей – чи можуть відповідні посадові особи діяти за аналогією з ч. 3 ст. 171 СК України і постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси? В такому випадку доречним видається на рівні урядової постанови прописати алгоритм дій органу опіки та піклування в ситуації відсутності згоди однієї з дитини на влаштування її у сім'ю патронатного вихователя.

В цьому ж контексті хочеться зауважити, що одержання згоди дитина на її влаштування в сім'ю патронатного вихователя строком на 3 місяці видається в

певній мірі спірною практикою, адже дитина на момент її влаштування перебуває у складних життєвих обставинах і патронатна сім'я є свого роду короткотерміновим «рятівним колом». Та й виходячи з аналізу Типового договору про патронат над дитиною патронатний вихователь зобов'язаний на час перебування в його сім'ї дитини взаємодіяти з працівниками служби у справах дітей (пп. 7 п. 2 Типового договору) та співпрацювати з батьками (пп.8 п. 2 Типового договору), що дозволяє стверджувати про наявність чітко прописаної конструкції забезпечення прав та інтересів дитини в патронатній сім'ї.

3) Неоднозначним видається висловлене в дисертації розуміння патронату над дітьми як таке, що здійснюється на професійній основі фахівцем-патронатним вихователем, як його особисте заняття з метою виховання, реабілітації та здійснення догляду над дитиною виховання, реабілітації та здійснення догляду над дитиною (с.24, 107, 121, 128 рукопису). При детальному ознайомленні з текстом роботи вбачається, що У.В.Романюк не розкриває зміст таких пропонованих категорій як «професійна основа», «фахівець-патронатний вихователь», «особисте заняття», як і не зауважує на тому, що таке трактування патронату над дитиною не узгоджується з положеннями ст.252 СК України та п. 7 Порядку, в якому патронатним вихователем може бути громадянин України, який має досвід виховання дитини, що видається відмінним від категорій «професійна основа», «фахівець-патронатний вихователь».

Поза увагою автора залишилося питання статусності членів сім'ї патронатного вихователя, діяльність якого законодавець чітко пов'язує з особами, які проживають разом з ним.

4) В параграфі 3.3 дисертації «Зміст договору про патронат» автор зауважує, що істотними умовами договору про патронат над дитиною є підстави його припинення (с. 176). При цьому в тексті рукопису У.В.Романюк перелічує підстави припинення договору з посиланням на ч.2, 3 ст. 253 СК України та п.11 Типового договору про патронат над дитиною), не зупиняючись на детальній характеристиці підстав припинення дії договору (с. 177). Проте актуальним в цьому контексті є питання можливості припинення договору з ініціативи дитини,

яка не є стороною договору. Не вирішеними на сьогодні є й питання захисту від патронатного вихователя дитини, яка не досягла 14 років, та відповідальності патронатних вихователів за невиконання умов договору. Самообмеживши себе в аналітиці підстав припинення та розірвання договору про патронат над дитиною, здобувачка втратила можливість сформулювати авторську позицію щодо вирішення дискусійних питань з виходом на наукову новизну.

5) В тексті дисертації здобувачкою іноді припускаються неточності або висловлюються думки, що потребують підсилення.

Так, вдосконалюючи визначення договору патронату над дитиною як угоди між органом опіки та піклування і патронатним вихователем з обов'язковою умовою розмежування їх прав та обов'язків з захисту інтересів дитини, яка влаштовується до патронатної сім'ї на визначений строк за винагороду у формі щомісячних виплат патронатному вихователю (с.25), дисертантка не врахувала можливості у разі влаштування дитини за згодою батьків/законних представників їх участі як сторони договору (Типовий договір про патронат над дитиною). Як правило, між органом опіки та піклування і патронатним вихователем укладається договір про надання послуги з патронату над дитиною, укладення якого передуює договору про патронат над дитиною.

Параграф 1.1 «Теоретико-правові проблеми патронату над дітьми: онтологія та гносеологія дослідження» містить аналітику сучасних праць, дотичних до теми дослідження, з метою виявлення кола недостатньо вивчених питань щодо предмета дослідження (с.33). Проте з позицій вичерпності та академічної добросовісності доречним було б згадати монографію Л.Ф.Кривачук «Державна політика у сфері охорони дитинства в Україні: формування та реалізація» (Львів, 2012 р.) та наукові доробки Г.С.Лісіної.

В параграфі 1.2 «Генезис правового регулювання патронату над дітьми» з позицій історичної справедливості неординарним видався б науковий аналіз положень Цивільного кодексу Галичини 1797 року.

На с. 68-69 рукопису автор виправдано наводить статистику створення патронатних сімей в Україні, проте не розкриває здобутків в питаннях організації,

створення та функціонування сімей патронатних вихователів в м. Хмельницький та Хмельницькій області.

Попри цей перелік зауважень та спірних моментів вони не впливають на загальну позитивну оцінку реалізованої автором наукової роботи, її науковості та практичної значущості отриманих результатів. Окремі з цих висновків та тверджень можуть стати предметом дискусії під час захисту дисертації на засіданні спеціалізованої вченої ради або послужити підґрунтям для подальших наукових розвідок здобувачки.

Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що не увійшли до основного змісту дисертації.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати наукового пошуку можуть бути використані для подальших досліджень патронату над дітьми як форми формами влаштування дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування в цілому та договору про патронат над дитиною зокрема. Основні положення роботи можуть бути корисними при підготовці підручників і навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів зі спеціальності «Право», а також при викладанні навчальних дисциплін «Сімейне право», «Міжнародне приватне право».

Загальний висновок дисертаційного дослідження. Дисертація Романюк Уляни Василівни є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому розкрито науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретного для науки сімейного права завдання, а саме усунення правових проблем в механізмі правового регулювання відносин з патронату над дітьми.

Враховуючи наведене можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених авторкою у дисертації наукових суджень, положень, висновків і рекомендацій. Основні положення дисертації, належним чином були відображені у наукових працях, їх кількість відповідає встановленим вимогам. Висновки дисертаційної роботи містять необхідні ознаки наукової новизни та є авторськими. Підготовлені дисертанткою пропозиції можуть бути

використані суб'єктами законодавчої ініціативи, служб у справах дітей, суддівського корпусу, а також викладачами.

Дисертація та автореферат як за змістом, так і за оформленням відповідають основним вимогам, встановленим для такого виду робіт. Зміст автореферату повністю відображає основні положення дисертації.

На підставі вивчення дисертації та праць здобувача, опублікованих за темою дисертації, необхідно зробити висновок, що представлена дисертація є завершеною самостійною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукову задачу, яка має істотне значення для науки сімейного права, – удосконалення теорії та практики сімейного права України в частині патронату як форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на основі чого визначаються напрямки удосконалення чинного законодавства та правозастосовчої практики.

Виходячи з наведеного, робимо висновок, що дисертація на тему: «Патронат як форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування», подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (п. 9, 11, 13), а її автор – РОМАНЮК Уляна Василівна заслуговує присудження їй спеціалізованою вченою радою наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент,

заступник директора

навчально-наукового юридичного інституту

ДВНЗ «Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника»

М. В. Логвінова

ЗАВІРЯЮ

Логвінова М. В.